

TEOLOGIA PRAKTYCZNA
UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA • WYDZIAŁ TEOLOGICZNY
TOM 3, 2002

KAZIMIERZ LIJKA

Uczestnictwo wiernych w liturgii Triduum Paschalnego

Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* wskazuje na troskę Kościoła, aby wszystkich wiernych prowadzić do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych (...). Liturgia bowiem jest pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią ducha prawdziwie chrześcijańskiego (KL 14). Odpowiednie uczestnictwo wiernych w liturgii w dużym stopniu zależne jest od duszpasterzy, którzy powinni prowadzić lud słowem i przykładem (KL 14 i 16). W dokumentach Soboru Watykańskiego II najczęściej wylicza się pięć określeń odnoszących się do uczestnictwa wiernych: świadome, czynne, pełne, owocne i wspólnotowe. Ponadto jest mowa o uczestnictwie doskonalszym, łatwym i uroczystym¹.

W świadomości wielu współczesnych chrześcijan Triduum Paschalne należy wprowadzić do najważniejszych celebracji w ciągu roku, ale liczni pozostają uczuciowo bardziej związani z uroczystością Bożego Narodzenia². Wydaje się, że konieczny jest dzisiaj wysiłek zmierzający do uświadomienia wiernym, iż *święte Triduum Męki i Zmartwychwstania Pańskiego* jaśnieje jako szczyt roku liturgicznego³ (por. KL 5) i tym samym domaga się większego dowartościowania i przeżywania ze strony wiernych. Triduum rozpoczyna się od wieczornej Mszy Wieczerzy Pańskiej, ma swoje centrum w Wigilii Paschalnej i kończy się Nieszporami Niedzieli Zmartwychwstania⁴. Nie ma ważniejszej celebracji w ciągu roku od Triduum Paschalnego, gdyż w tym właśnie czasie

¹ Por. B. Margański: *Uczestnictwo wiernych w liturgii Kościoła w duchu Konstytucji „Sacrosanctum Concilium”*. W: S. Koperek (red.): *Euntes docete*. Kraków 1993 s. 93.

² W. Hryniewicz: *Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej*. T. 1. *Chrystus nasza Pascha*. Lublin 1982 s. 22; J. Janicki: *Pascha Chrystusa — „zawieszenie” i początek nowego czasu w liturgii Kościoła*. W: Z. J. Kijas (red.): *Czas i kalendarz*. Kraków 2001 s. 187.

³ *Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza*, nr 18.

⁴ Tamże, nr 19.

obchodził się największe misteria ludzkiego odkupienia oraz *uobecnia się i dokonuje misterium Paschy, to jest przejście Pana z tego świata do Ojca*⁵.

W niniejszym opracowaniu postaramy się przybliżyć obraz uczestnictwa wiernych w liturgicznym przeżywaniu wydarzeń paschalnych, poczynając od czasów apostołskich, poprzez różne okresy historyczne, aż do czasów współczesnych.

I. Czasy apostołskie

Pierwszymi uczestnikami Paschy Chrystusa byli Jego uczniowie zgromadzeni na Ostatniej Wieczery i później będący świadkami ukrzyżowania i zmartwychwstania. Można też zauważyć, że przeżywały ją również pobożne niewiasty, na czele z Maryją, Matką Jezusa. Chrystus wiedział naprzód, jakie będzie uczestnictwo uczniów w Jego Pasze. Powiada On, że jeden Go zdradzi (Mt 26, 21), wszyscy zwątpią w Niego i się rozproszą (w. 31), Piotr Go się wyprze (w. 34). Niektórzy z nich potem będą spali, zamiast czuwać i modlić się (w. 41). Będą oni płakać i zawodzić; będą się smucić, ale ich smutek zamieni się w radość (J 16, 20); będą pościć, gdy Go zabiorą (Mt 9, 15; Mk 2, 20; Łk 5, 35). Ich przeżycia paschalne wiodą od wielkiego smutku do wielkiej radości. Smutek osiągnął szczyt w chwili ukrzyżowania i śmierci Chrystusa, natomiast największą radość przeżyli w poranek wielkanocny, gdy usłyszeli nowinę o zmartwychwstaniu Pana i gdy Go ujrzeli. Fakt zmartwychwstania wpłynie na to, że pierwszego dnia tygodnia wierni gmin chrześcijańskich będą gromadzić się razem na łamaniu chleba (Dz 20, 7; por. 1 Kor, 16, 2) i będą trwali na modlitwie (Dz 2, 42), przyjmując posiłek z radością, prostotą serca i wielbieniem Boga (Dz 2, 46 n.). W dniu Pańskim (Ap 1, 10) będą wspominać i przeżywać zmartwychwstanie Chrystusa i oczekiwać na Jego powrót (1 Kor 11, 26). Będą oni świadomi, że Jezus realizuje Paschę przez ofiarę eucharystyczną swojej śmierci, i zmartwychwstania i przez swoją paruzję (Łk 22, 16)⁶. Święto zmartwychwstania staje się w pierwszych gminach chrześcijańskich uprzywilejowanym momentem udzielania chrztu. W czasie wyznania wiary na chrzcie (Dz 16, 30 n.) głównym artykułem jest wiara w zmartwychwstanie Chrystusa (Rz 10, 9)⁷.

Liturgia Paschalna Kościoła zrodziła się wówczas, gdy pierwotne wspólnoty chrześcijańskie zaczęły przeżywać w dorocznym święcie to, co wydarzyło się przed laty z Chrystusem w Jerozolimie⁸. Wielu autorów piszących na temat początków dorocznej Paschy wskazuje na Pierwszy List św. Piotra, w którym dostrzega się pewne myśli odnoszące się do liturgii chrzcielnej sprawowanej w noc paschalną⁹. W Liście jest

⁵ Kongregacja Kultu Bożego: *Lettera Circolare sulla preparazione e celebrazione delle Feste Pasquali*. Tipografia Poliglotta Vaticana 1988 nr 38; tekst polski: *List okólny o przygotowaniu i obchodzeniu świąt wielkanocnych* (16 I 1988). RBL 5 (1988) s. 369–391 (odtąd: LO).

⁶ P.-E. Bonnard: *Pascha*. W: X. Léon-Dufour (red.): *Słownik Teologii Biblijnej*. Poznań 1990 s. 651 (odtąd: STB).

⁷ F. Amiot: *Chrzest*. STB, s. 133.

⁸ R. Cantalamessa: *Pascha naszego zbawienia*, Kraków 1998 s. 103.

⁹ R. le Déaut: *La nuit pascale. Essai sur la signification de la Pâque juive à partir du Targum d'Exode XII, 42* (Analecta Biblica, 22), Rome 1963 s. 297; por. F. L. Cross: *I Peter. A Paschal Liturgy*. London 1957.

mowa o przepasanych biodrach (1 P 1, 13), o baranku bez zmaży (w. 18), o plemienu wybranym, królewskim kapłaństwie, narodzie świętym, wezwanym z ciemności do przedziwnego światła (2, 9) i o ludziach wolnych (2, 16).

Niektórzy dopatrują się najdawniejszych śladów dotyczących obchodzenia chrześcijańskiego święta Paschy w Pierwszym Liście św. Pawła do Koryntian: *Czyż nie wiecie, że odrobina kwasu całe ciasto zakwasza? Wyrzucicie więc stary kwas, abyście się stali nowym ciastem, jako że praśni jesteście. Chrystus został bowiem złożony w ofierze jako nasza Pascha. Tak przeto odprawiamy Święto nasze, nie przy użyciu starego kwasu, kwasu złości i przewrotności, lecz praśnego chleba czystości i prawdy* (1 Kor 5, 6–8). Jest tu aluzja do starotestamentalnej Paschy. Żydzi przygotowując się do tego święta usuwali ze swoich domów wszystko, co było związane z kwasem i posilali się chlebem praśnym. Natomiast chrześcijanie mają nie tylko usuwać raz w roku „stary kwas” grzechu i zepsucia, jak to czynili Żydzi, ale zawsze powinni żyć w czystości i prawdzie¹⁰.

Warto tu jeszcze wspomnieć o Apokalipsie, która zawiera opisy liturgii o wyraźnym charakterze paschalnym, z silnym akcentowaniem liturgii nieba i z zachętą do oczekiwania na paruzję¹¹. Liturgia Apokalipsy jest pełna dynamizmu i zaangażowania ze strony jej uczestników. Jest tu wiele liturgicznych dialogów i świadomość obecności Chrystusa zmartwychwstałego. Niektóre wyrażenia z tej Księgi znalazły się w aktualnej liturgii paschalnej.

Księgi Nowego Testamentu nie dają nam jednak pełnego obrazu przeżywania przez wiernych dorocznej Paschy i nie mówią, czym różniła się ona od Paschy cotygodniowej, obchodzonej w dniu Pańskim. Wydaje się, że w I w. doroczne świętowanie Paschy nie było praktykowane we wszystkich wspólnotach chrześcijańskich¹².

II. Pierwsze świadectwa dorocznego świętowania

Pierwsze świadectwo dotyczące dorocznej celebracji Paschy znajduje się w tzw. *Liście apostołskim*, apokryfie z II w. utrwalonym w języku etiopskim i koptyjskim. Autor wkłada w usta zmartwychwstałego Chrystusa słowa skierowane do uczniów. Wskazują one, że w czasie Paschy uczniowie będą czuwać na pamiątkę śmierci Chrystusa, a na pianie koguta wezmą udział w radosnej uczcie, agapie, po której będą sprawować „Pamiątkę Pana”¹³.

W II wieku niektórzy chrześcijanie obchodzili Paschę w dniu 14 Nisan, tak jak Żydzi, i taka tradycja była w wielu gminach Azji Mniejszej. Wielu jednak obchodziło

¹⁰ S. Czerwik: *Co to jest Pascha i Misterium Paschalne?* W: J. Nowak (red.): *Święte Triduum Paschalne*. Kielce 2001 s. 15; R. Cantalamessa, dz. cyt., s. 105.

¹¹ Por. W. Popielewski: *Alleluja! Liturgia godów Baranka eschatologicznym zwycięstwem Boga* (Ap 19, 1-8). Kielce 2001 s. 118 nn.

¹² A.-J. Znak, T. Burghardt: *Wielkie i święte Triduum Paschy*. W: A.-J. Znak (red.): *Rok liturgiczny*. Wrocław 1991, s. 67.

¹³ Por. S. Czerwik: *Liturgia Wigilii Paschalnej*. W: J. Nowak (red.), dz. cyt., s. 180.

ją w niedzielę po 14 Nisan — tak było w Rzymie i Jerozolimie¹⁴. Rozbieżność w dacie celebracji była powodem sporów, które obrały kierunek korzystny dla tradycji rzymskiej. Paschę obchodzono w nocy i udział w liturgii prawdopodobnie był obowiązkowy, co wynika z *Listu do żony*, napisanym przez Tertuliana¹⁵. Wspomina on o niedogodności, na jaką będzie narażona chrześcijanka, żona poganina, która będzie chciała wziąć udział w nocnej Wigilii Paschalnej. Tertulian widzi problem w tym, czy mąż zgodzi się na taką nieobecność w domu żony. Ten sam autor pisze, że Wigilia Paschalna jest czasem udzielania chrztu, który przypomina zanurzenie w Mękę Pana¹⁶. Nawiązuje on także do postu paschalnego, który jest pierwszym czasem Paschy, czyli przejścia całego Chrystusa, głowy i ciała, ze śmierci do życia, od łez do radości¹⁷. Problem postu jest wcześniejszy, o czym zaświadcza Euzebiusz, przytaczając list św. Ireneusza, z którego wynika, że niektórzy poszczą jeden dzień, inni, dwa dni lub jeszcze dłużej. A są też tacy, którzy dzień obliczają na czterdzieści godzin dziennych i nocnych¹⁸.

O poście paschalnym pisze również Hipolit: *Niech nikt nic nie bierze w czasie Paschy, zanim nie złoży się ofiary; ponieważ kto tak czyni [i bierze], to nie będzie mu policzone za post. Jeśli jakaś kobieta jest w ciąży, lub gdy ktoś jest chory i nie może pościć przez dwa dni, niech pości w sobotę, zadowolając się chlebem i wodą*¹⁹.

Syryjskie dzieło z III w. pt. *Didascalia Apostolorum* dostarcza bardziej szczegółowego opisu celebracji paschalnej: *W piątek i sobotę będziecie całkowicie pościć i nic nie będziecie jeść. Zgromadźcie się razem, nie śpijcie, czuwajcie całą noc na modlitwach, prośbach, czytaniu z proroków, Ewangelii i psalmów (...) aż do trzeciej godziny nocy, która następuje po sobocie. Wtedy zakończycie swój post (...). Ofiarujcie wówczas wasze podarki i następnie spożywajcie. Bądźcie radośni i zadowoleni, ponieważ Mesjasz, rękojmia waszego zmartwychwstania, zmartwychwstał. To będzie dla was prawem wiecznym aż do końca świata*²⁰.

Uczestnictwo wiernych w obchodzeniu Paschy w II i III w. polegało na zachowywaniu ścisłego postu przez jeden lub więcej dni. Był to czas przechodzenia z czuwania do radości płynącej ze zmartwychwstania. W nocy z soboty na niedzielę wszyscy gromadzili się razem na modlitwach, liturgii słowa, uczestniczyli w liturgii chrzcielnej, agapie i Eucharystii. Prawdopodobnie udział we wspólnej celebracji był dla chrześcijan obowiązkowy. Trzeba tutaj pamiętać, że był to okres bardziej lub mniej intensywnych prześladowań i dlatego przeżywanie Paschy łączyło się niekiedy z postawą gotowości na uwięzienie i męczeństwo.

¹⁴ M. Maritano: *La Pasqua nei primi secoli cristiani*. „Rivista Liturgica” 1–2 (2001) s. 93 n.

¹⁵ Tertulian: *Ad uxorem* 2, 4, CCL 1, s. 388; PL 1, kol. 1294.

¹⁶ Tenże: *De baptismo* 19, 1–3, CCL 1, s. 293 n.

¹⁷ Tenże: *De ieiunio* 2, 1–3 i 13, 1, CCL 1, s. 1258 i 1271.

¹⁸ Euzebiusz z Cezarei: *Historia Kościelna* V, 24, 12–13. tłum. A. Lisiecki. POK 3. Poznań 1924 s. 241.

¹⁹ Hipolit Rzymski: *La Tradition Apostolique* 33, Sch 11 bis, s. 115.

²⁰ F. Funk: *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*. T. 1. Paderborn 1905 s. 288; cyt. za: P. Jounel: *L'Année*. W: A. G. Martimort: *L'Eglise en prière*. T. 4. *La liturgie et le temps*. Paris 1983 s. 47.

III. Okres ukształtowania się Triduum (wieki IV–VI)

Celebracja liturgiczna Triduum ma swoje korzenie w Kościele Jerozolimskim²¹. Dosyć szczegółowego opisu sprawowania tej liturgii dostarcza pątniczka Egeria, która pielgrzymowała do Ziemi Świętej po roku 380²².

W Wielki Czwartek przed świtem wierni gromadzą się w kościele *Anastasis* na modlitwach. Kolejny raz przybywają do tej świątyni o godzinie trzeciej i szóstej (dziś dziewiąta i dwunasta). O czternastej w kościele *Martyrium* sprawowana jest Eucharystia, po której wierni przechodzą za Krzyż na Golgocie i tam biskup odprawia drugą mszę św., w czasie której wszyscy przystępują do Komunii św. Potem jest przejście na modlitwę do *Anastasis*, a następnie do kościoła *Eleona* na Górze Oliwnej, gdzie odmawia się hymny i antyfony oraz czyta się fragmenty z Biblii, które przeplatane są modlitwami. O północy z czwartku na piątek następuje przejście na *Imbomon*, czyli do miejsca, z którego Chrystus wstąpił do nieba. Celebracja trwa całą noc. Przed świtem wszyscy przechodzą na miejsce modlitwy Chrystusa przed męką, gdzie są czytania i modlitwy. Potem wszyscy (również dzieci) zstępują do *Getsemani* w blasku ponad dwustu pochodni, odmawiając hymny. Gdy dotrą do celu, czyta się Ewangelię o pojmaniu Pana, i wówczas *podnosi się taki jęk, takie biadanie i płacz całego ludu, że słyszą to chyba wszyscy w całym mieście*²³. O świcie następuje przejście przez miasto do Krzyża, gdzie zostaje odczytana Ewangelia o przyprowadzeniu Jezusa do Piłata, po czym biskup wygłasza przemówienie. Jeszcze przed wschodem słońca wszyscy udają się na Syjon, by modlić się przy słupie biczowania. Po krótkim odpoczynku w domach jest możliwość „oglądania” świętego drzewa Krzyża. Adoracja relikwii Krzyża trwa od godziny ósmej do południa. Wierni *pochylają się i najpierw czołem, potem oczyma dotykają Krzyża oraz tabliczki, a pocałowawszy Krzyż odchodzą*²⁴. Udział ludu jest bardzo liczny. Od południa, przez trzy godziny, są czytania i psalmy zapowiadające oraz opisujące Mękę Pańską. Czytania są przeplatane modlitwami. Wierni na usłyszane Słowo Boże reagują bardzo żywo: głośno wzdychają i płaczą. O godzinie piętnastej następuje przejście do *Martyrium*, a potem do *Anastasis* na liturgię słowa i modlitwę. Wiele wiernych spędza noc lub jej część na czuwaniu.

W Wielką Sobotę modlitwy wraz z czytaniem są o dziewiątej rano i w południe. W czasie Wigilii w kościele *Martyrium* odbywa się chrzest dzieci i Eucharystia. Potem wszyscy przechodzą do kościoła *Anastasis* na modlitwy i mszę św., która kończy obchód Wigilii.

W dzień Pański rano lud gromadzi się w *Martyrium*, następnie z hymnami udaje się do *Anastasis*. Potem biskup z duchowieństwem, neofitami i całym

²¹ P. Jounel, dz. cyt., s. 59.

²² Egeria: *Pielgrzymka do miejsc świętych*. W: P. Iwaszkiewicz (opr.): *Najstarsze opisy pielgrzymek do Ziemi Świętej (IV–VIII w.)*. Ojcowie żywi–13. Kraków 1996 s. 135–229. Dni Triduum opisane są pod numerami 35, 1–39, 2 s. 208–215.

²³ Tamże, 36, 3, s. 210.

²⁴ Tamże, 37, 3, s. 212.

ludem przybywa do kościoła *Eleona* na modlitwy. Nieszpory odbywają się w kościele *Anastasis*.

Można zauważyć, że obchód Triduum w Jerozolimie w IV w. był wypełniony licznymi psalmami, modlitwami, czytaniem, Eucharystią, czuwaniem i postami. Liturgię sprawowano zwykle w świątyniach, które upamiętniały mękę, śmierć, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie Chrystusa. Lud przeżywał całość celebracji z dużym zaangażowaniem emocjonalnym. Przez udział w licznych czuwaniach wierni byli zmęczeni fizycznie, ale na pewno ubogaceni duchowo.

W innych regionach świata chrześcijańskiego doroczna Pascha jest również obchodzona uroczysto, na co wskazują aluzje Egerii do obchodów w jej rodzinnych stronach (Galia lub Hiszpania).

O Triduum wspomina św. Ambroży i św. Augustyn. Ambroży mówi o *triduum sacrum*, w czasie którego Chrystus cierpiał, odpoczął i zmartwychwstał. Dzień męki Chrystusa jest dla Ambrożego dniem gorczy, zaś zmartwychwstanie jest dniem radości²⁵. Augustyn mówi o *sacratissimum triduum crucifixi, sepulti et suscitati*²⁶. Mszę świętą w Wielki Czwartek w Kościołach Afryki sprawowano rano i po kolacji²⁷. Pierwsza msza św. łączyła się z obrzędem pojednania publicznych pokutników, natomiast msza wieczorna była nawiązaniem do Ostatniej Wieczerzy. Niekiedy była jeszcze jedna msza złączona z poświęceniem olejów.

Homilie Augustyna i innych autorów ukazują obchód Wielkanocy jako święto, w czasie którego równocześnie przeżywa się śmierć i zmartwychwstanie Jezusa²⁸. Te dwa wydarzenia pozostają ze sobą w ścisłym związku i stanowią centralne wydarzenie zbawcze. Augustyn zachęca do wyznawania i głoszenia, że Chrystus został ukrzyżowany za nas i należy to potwierdzić bez obawy i wstydu, lecz z radością i dumą²⁹. Powinniśmy czuwać i ubolewać z powodu naszych grzechów oraz radować się ze zmartwychwstania, które wraz z męką Chrystusa dokonało naszego usprawiedliwienia³⁰.

W Rzymie na przełomie IV i V w. Wielki Czwartek był przede wszystkim dniem pojednania pokutników³¹. W uroczystym pojednaniu, które odbywało się rano, brała udział wspólnota wiernych. Czy jednak była w tym dniu msza św. wieczorna? Papież Leon Wielki (†461) w swoich *Mowach* nie czyni do niej żadnych aluzji³². Mówi on o obchodzeniu pamiątki śmierci Jezusa w Wielki Piątek i o świętowaniu zmartwychwstania na Wielkanoc³³. Świętowanie w czasie kilku dni jednego wydarzenia ma ułatwić wiernym jego przeżycie i zrozumienie³⁴. Od V w. chrzest dorosłych staje się coraz

²⁵ Św. Ambroży: *Epistola* 23, 12 n., PL 16, kol. 1030.

²⁶ Św. Augustyn: *Epistola* 54, 14, PL 33, kol. 215.

²⁷ Tamże, 54, 5, kol. 202.

²⁸ Por. Tenze: *Sermo Guelferbytanus* 3 i *Sermo Guelferbytanus* 5. W: *Sermons pour la Pâque*. SCH 116 s. 200–209 i 210–221.

²⁹ Tamże, 3,2, s. 202–205.

³⁰ Tamże, 5, 1, s. 210 n.

³¹ B. Mokrzycki: *Kościół w oczyszczeniu*. Warszawa 1986 s. 40 n.

³² P. Jounel, dz. cyt., s. 60.

³³ Por. W. Hryniewicz, dz. cyt., s. 174.

³⁴ Św. Leon Wielki: *Sermo* 74, PL 54, kol. 397.

rzadszy i obrzędy Wigilii Paschalnej ulegają skróceniu. Po krótkim nocnym czuwaniu, złączonym z czytaniem, psalmami i modlitwami, sprawowano Eucharystię i wierni przed północą opuszczali kościół. Przeciwno takiej praktyce występuje św. Hieronim, który mówi, że u Żydów jest przekonanie, iż paruzja nastąpi w noc paschalną (por. Mt 25, 6). Chce on przez to zachęcić do przedłużenia nocnej celebracji³⁵. Ponieważ niedziela stała się dniem bez Eucharystii, wprowadzono drugą mszę wielkanocną, którą odprawiano w niedzielę przed południem. Pierwsze formularze takiej mszy pochodzą z VI wieku³⁶.

IV. Od Sakramentarzy do Mszału Piusa V

W VII w. wierni mają możliwość uczestniczenia w Wielki Czwartek w dwóch mszach: rano i wieczorem. Pierwsza msza św. kończy okres Wielkiego Postu, druga łączy się z Ostatnią Wieczerzą. Natomiast papież sprawuje Eucharystię w południe, w czasie której błogosławi oleje. Sakramentarz Gelazjański przytacza formularze trzech mszy świętych: pierwsza jest złączona z pojednaniem pokutników, druga jest „Mszą Krzyżma”, zaś trzecia ma związek ze wspomnieniem Ostatniej Wieczerzy i zaczyna się od modlitwy nad darami, z pominięciem liturgii słowa³⁷. Papież w tym dniu umywał nogi swoim szambelanom, natomiast duchowni czynili to w swoich domach³⁸. Czynność ta pomaga wiernym przeżyć ewangeliczną scenę umywania przez Jezusa nóg apostołom, co oznacza postawę miłości, pokory i służby. Później, aż do końca Średniowiecza, umywanie nóg będzie tylko w katedrach i klasztorach.

Od XIII w. rozpowszechnia się w Kościele Zachodnim praktyka przenoszenia Najświętszego Sakramentu po mszy świętej Wieczerzy Pańskiej do ozdobionego ołtarza i adorowania w godzinach nocnych³⁹.

Papież Pius V wydaje w 1566 r. zakaz odprawiania mszy świętych po południu i dlatego Eucharystia Wieczerzy Pańskiej jest sprawowana rano, co sprawia, że cały dzień stanowi część Triduum sacrum⁴⁰. W Mszału Piusa V nie ma więc mszy odnoszącej się do pojednania pokutników, ani „Mszy Krzyżma”, a jest jedynie formularz mszy „In Coena Domini”⁴¹. Uczestników liturgii wprowadza się w atmosferę wyciszenia, powagi i pokory. Po „Gloria” milkną dzwony i organy, co można nazwać „postem uszu”, tak jak zasłanianie krzyży i obrazów nazywa się „postem oczu”⁴². Obnażenie

³⁵ Św. Hieronim: *Commentaria in Matthaeum* 4, 25, PL 26, kol. 184.

³⁶ A. J. Znak, T. Burghardt, dz. cyt., s. 69.

³⁷ L. C. Mohlberg (wyd.): *Liber Sacramentorum Romanae Ecclesiae Ordinis anni circuli (Sacramentarium Gelasianum)*. Roma 1960 nr 349–394 s. 55–64 (odtąd: Ge).

³⁸ A. Chavasse: *A Rome, le jeudi saint au VII siècle, d'après un ancien Ordo*. „Revue d'Histoire Ecclésiastique” 50 (1955) s. 21–35; por. A. Nocent: *Celebrare Gesù Cristo. L'anno liturgico*. T. 4. Assisi 1977 s. 77; P. Jounel, dz. cyt., s. 61.

³⁹ S. Czerwik: *Msza Wieczerzy Pańskiej Wielkiego Czwartku*. W: J. Nowak (red.), dz. cyt., s. 30.

⁴⁰ P. Jounel, dz. cyt., s. 61.

⁴¹ *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum s. Pii V Pontificis Maximi jussu editum*. Editio vigesima septima juxta typicam Vaticanam. Turonibus 1950 s. 154 n.

⁴² A. Adam: *Das Kirchenjahr mitfeiern*. Freiburg im Br. 1979 s. 59.

ołtarza jest nawiązaniem do starożytnej praktyki zdejmowania obrusów po każdej mszy św., co Amalariusz z Metz tłumaczył symbolicznie jako opuszczenie Jezusa przez uczniów w momencie Jego aresztowania⁴³.

W Wielki Piątek ceremonie liturgiczne, opisane w Sakramentarzu Gelazjańskim, rozpoczynają się o godzinie piętnastej. Wszyscy gromadzą się w kościele, na ołtarzu kładzie się święty krzyż. Kapłan ze służbą liturgiczną wychodzi w ciszy z zakrystii do ołtarza, wzywa do modlitwy, po nim diakon każe uklęknąć, potem wstać. Po oracji następują czytania, responsorium i oracje, następnie czyta się opis Męki Pańskiej, po którym jest Modlitwa powszechna. Potem wierni adorują krzyż i przyjmują Komunię świętą⁴⁴.

Ordo Romanus 23 z VIII w. zawiera dokładny opis liturgii rzymskiej tego dnia⁴⁵. Jest ona podobna do liturgii jerozolimskiej, opisanej przez Egerię. Papież wchodzi około godziny czternastej do bazyliki Świętego Jana; stamtąd wszyscy w procesji udają się do bazyliki Świętego Krzyża. Papież niesie kadzidło, natomiast diakon bierze szkatułkę z relikwiami Krzyża. Relikwie umieszcza się na ołtarzu. Papież kładzie się przed ołtarzem, potem wstaje i całuje relikwie. Następnie całują je duchowni i lud. Potem są dwa czytania ze śpiewami, czytanie opisu Męki Pańskiej z Ewangelii św. Jana i oracja, po której procesja wraca ze śpiewem psalmu 118 na Lateran. Papież i diakoni nie przyjmują Komunii św.; kto jednak chce ją przyjąć, ten może ją otrzymać w bazylice Świętego Jana lub w innych kościołach. *Ordo* 24 mówi, że w czasie całowania Krzyża śpiewa się antyfonę *Ecce lignum crucis* wraz z psalmem 118, po czym wszyscy przyjmują Komunię świętą⁴⁶. Około 800 r. udziela się Komunię pod dwoma postaciami przez zanurzenie konsekrowanego chleba w winie nie konsekrowanym⁴⁷. W wieku IX w Rzymie w czasie adoracji Krzyża śpiewano *Sanctus*, psalm 118 wraz z antyfoną oraz *Pange lingua* z wersetem *Crux fidelis*⁴⁸. Pontyfikat rzymsko-germański z X w. wskazuje, że wino nie konsekrowane jest uświęcane przez chleb konsekrowany, a Komunia odbywa się w milczeniu⁴⁹.

W XIII w. Komunię przyjmuje tylko papież i kapłani sprawujący liturgię Wielkiego Piątku⁵⁰. Wierni od tego czasu nie otrzymują Komunii. I taki stan trwa aż do 1956 r. W XVI w. celebracja zostaje przeniesiona na godziny poranne, co nie będzie sprzyjać uczestnictwu wiernych⁵¹.

W Wielką Sobotę rano, według Sakramentarza Gelazjańskiego, dzieci oddają Symbol Wiary po uprzedniej katechezie⁵². Potem następuje przerwa, po której wszy-

⁴³ S. Czerwik: *Msza Wieczerzy...*, dz. cyt., s. 30.

⁴⁴ Gc, nr 395–418, s. 64–67.

⁴⁵ M. Andrieu: *Les Ordines Romani du haut Moyen Age*. T. 3. *Ordo* 23. Louvain 1974 nr 9–22, s. 270–272.

⁴⁶ Tamże, *Ordo* 24, nr 34–38 s. 294.

⁴⁷ Por. A. Nocent, dz. cyt., s. 115.

⁴⁸ M. Andrieu: *Les Ordines...*, dz. cyt., *Ordo* 31 nr 45 n. s. 498.

⁴⁹ Tenże: *Les Ordines...*, dz. cyt. T. 5. *Ordo* 50. Louvain 1961 nr 53 s. 260.

⁵⁰ Tenże: *Le Pontifical romain au Moyen Age*. T. 2. *Le Pontifical romain de la Curie romaine au XIII siècle*. Città del Vaticano 1940 s. 469 i 541–548, cyt. za: A. Nocent, dz. cyt., s. 116.

⁵¹ P. Jounel, dz. cyt., s. 63.

⁵² Gc, nr 419 s. 67.

scy gromadzą się w kościele. Po „Baranku Boży” jest zapalenie i błogosławieństwo świecy, odmawia się modlitwy i czyta się teksty biblijne. Po ukazaniu się na niebie pierwszej gwiazdy, wszyscy gromadzą się na błogosławieństwo wody, na chrzest, bierzmowanie i nocną Eucharystię⁵³.

W Niedzielę Wielkanocną jest również msza św. Podobny układ celebracji ma Sakramentarz Gregoriański⁵⁴. Według *Ordo* 24 papież po błogosławieństwie wody kropi ręką lud. Schola śpiewa litanie, potem zapala się światła i papież intonuje „Gloria”⁵⁵.

Obszerny opis liturgii Wielkiej Soboty i Wigilii Paschalnej znajduje się w Pontyfikale rzymsko-germańskim⁵⁶. Według Pontyfikału o północy z piątku na sobotę rozpoczyna się Jutrznia. Rankiem ozdabia się kościół, a po godzinie dziewiątej gromadzą się w nim kandydaci do chrztu z rodzicami chrzestnymi. Następują obrzędy związane z sakramentem chrztu. O godzinie trzynastej jest celebracja Wigilii, którą rozpoczyna liturgia światła, po niej następuje liturgia słowa, poświęcenie wody, chrzest, bierzmowanie i Eucharystia z Komunią św. dla wszystkich wiernych. W Wigilię zmartwychwstania lud pozostaje w kościele do północy. Wczesnym rankiem wszyscy znów przychodzą do kościoła i całując się ze wzajemną miłością, mówią: „Zmartwychwstał Pan z grobu”, następnie śpiewają responsorium i zaczyna się Oficjum. Msza św. odprowadzana jest w bazylice Matki Bożej Większej. Poprzedza ją tercja i procesja, w czasie której śpiewa się antyfony.

W XII w. w sobotę o godzinie jedenastej lub dwunastej przygotowuje się nowy ogień, który poświęcony zostanie w przedsionku bazyliki na Lateranie. Potem następują obrzędy związane z paschałem i liturgia słowa obejmująca po dwanaście czytań w języku greckim i łacińskim⁵⁷. Sprawowanie liturgii wigilijnej w południe Wielkiej Soboty utraciło swój pierwotny sens i kolidowało z tekstami nawiązującymi do nocy.

Mszał Piusa V nakazuje rozpoczynać celebrację około godziny dziewiątej rano⁵⁸. Papież Urban VIII w 1642 r. skreślił trzy dni święte z listy świąt obowiązkowych i zaliczył je do dni powszednich⁵⁹. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. przewidywał zakończenie Wielkiego Postu w południe Wielkiej Soboty⁶⁰. Tak więc kryzys uczestnictwa w liturgii Triduum sacrum, widoczny w końcowych wiekach Średniowiecza, od XVI w. w kolejnych wiekach ciągle się pogłębiał. Powody takiej sytuacji są różne. W dużej mierze znajdują się one po stronie duchowieństwa jak też reformatorów obrzędów liturgicznych, którzy nie dostosowali ich do wymogów społecznych. Zanik po-

⁵³ Tamże, nr 443–462 s. 72–76.

⁵⁴ D. H. Lietzmann (wyd.): *Das Sacramentarium Gregorianum nach dem Aachener Urexemplar*. Münster 1968 nr 83–88 s. 50–55.

⁵⁵ *Ordo* 24, nr 48–54 s. 296–297. Podobnie jest w *Ordo* 27 nr 55–64, s. 360 n.

⁵⁶ *Ordo* 50, nr 28, 1–30, 4, s. 260–299.

⁵⁷ M. Andrieu: *Le Pontifical romain au Moyen Age*. T. 1. *Le Pontifical romain du XII siècle*. Città del Vaticano 1938 nr 32, 1 nn., s. 238 n. Czytania w dwóch językach znane są już w VIII w., o czym zaświadcza *Ordo Rzymski* 30 B, nr 39–41 s. 472.

⁵⁸ *Missale Romanum* 1950 s. 177.

⁵⁹ P. Jounel, dz. cyt., s. 52; A. J. Znak, T. Burghardt, dz. cyt., s. 70.

⁶⁰ KPK 1917, kan. 1252, 4.

kuty publicznej, wprowadzenie jednoaktowego obrzędu chrztu, który jest wygodniejszy i panuje niepodzielnie od XIV w.⁶¹, co pociąga za sobą częste pomijanie tego sakramentu w Wigilię Paschalną, niejasność symboliki dla wiernych, celebracje poranne, kolidujące z pracą ludu, odgórne obniżenie rangi Triduum — to wszystko sprawiło, że liczba uczestników oraz ich zaangażowanie były minimalne.

V. Reforma w XX wieku

Świadomość konieczności zmian w dowartościowaniu Triduum jak też w jego celebracji zaczyna dojrzewać w ruchu liturgicznym na początku XX wieku⁶². Coraz więcej na ten temat się pisze, postulując przede wszystkim zmianę godzin celebracji. Jest również ubolewanie z powodu słabego uczestnictwa wiernych. T. Czaputa boleje nad tym, że nawet wśród chrześcijan mało jest zrozumienia dla nabożeństw Wielkiego Tygodnia i tylko nieliczni są na nich obecni, a ci, którzy są, nie wszyscy odnoszą pożytek duchowy⁶³. L.-A. Molien pisał w 1924 roku, że nabożeństwo odprawiane w Wielką Sobotę rano jest całkowicie zaniedbane, ponieważ nie pojmuje się jego ważności. Szkoda, że nie zachowuje się Wigilii Paschalnej tak, jak się zachowuje Wigilię Bożego Narodzenia. Gdyby sytuacja była inna, wówczas wierni z większym zrozumieniem strzegliby nabożeństwa i tajemnic, które się celebrowe⁶⁴. Odo Casel zauważa, że wśród wiernych pojawia się życzenie, by nadać Wigilii Wielkanocnej sens pierwotny i oryginalną formę⁶⁵.

Uczestnictwo wiernych w liturgii Wigilii Paschalnej w okresie międzywojennym było więc nikle. Czynności liturgiczne były dla ludzi nużące i niezrozumiałe, a kapłani sprawowali je nieraz niedbale i z pośpiechem⁶⁶. Uzasadnionymi były zatem te głosy, które domagały się przeniesienia celebracji na godziny nocne i wskazujące na pracę wiernych w czwartek, piątek i sobotę, jako na przeszkodę uniemożliwiającą im przybycie do kościoła w godzinach rannych⁶⁷. Niekiedy zdarzało się, że niektórzy proboszczowie przenosili liturgię Wigilii Paschalnej na godziny nocne i efekt tego „eksperymentu” był taki, że uczestnictwo wiernych w tej liturgii zdecydowanie wzrastało pod względem ilościowym i przeżyciowym⁶⁸.

W Polsce udział wiernych w Wigilii Paschalnej dobrze obrazuje artykuł R. Tomanek z 1930 roku⁶⁹. Píše on krytycznie o liturgii sprawowanej w godzinach rannych, dla której duchowieństwo i wierni nie mają właściwego zrozumienia. Odbywa

⁶¹ B. Mokrzycki: *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*. Warszawa 1983 s. 192 n.

⁶² R. Amiet: *La Veillée pascale dans l'Eglise latine*. T. 1. *Le rite romain*. Paris 1999 s. 88 nn.

⁶³ T. Czaputa: *Wielki Tydzień w Kościele*. Kraków 1930 s. 6.

⁶⁴ L.-A. Molien: *La Prière de l'Eglise*. T. 2. Paris 1924 s. 407 i 438.

⁶⁵ O. Casel: *Art. und Sinn der ältesten christlichen Osterfeier*. „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” 14 (1934) s. 78.

⁶⁶ R. Amiet, dz. cyt., s. 89 n.

⁶⁷ Tamże, s. 91 nn.

⁶⁸ Tamże, s. 100 nn.

⁶⁹ R. Tomanek: *Liturgia Wielkiej Nocy dawniej a dziś*. „Mysterium Christi” 3 (1930) s. 1 i 4.

się ona z nielicznym i przy tym biernym udziałem wiernych, którzy w jej trakcie odprawiają Drogę Krzyżową, odmawiają różaniec lub inne modlitwy. Autor dołącza do tych, którzy apelują o przywrócenie celebracji nocą. Kilkanaście lat później siostra Renata Fudakowska wyraża nadzieję, że Kościół powróci w XX w. do nocnej celebracji zmartwychwstania Pańskiego, którą zakończy Rezurekcja o świcie⁷⁰.

Kongregacja Obrzędów w 1951 r. odpowiedziała pozytywnie na prośby biskupów, kapłanów i wiernych, wydając dekret *Dominicae Resurrectionis*, w którym pozwala „ad experimentum” na nocną celebrację Wigilii Paschalnej⁷¹. Decyzja ta spotkała się z bardzo pozytywnym przyjęciem ze strony duchowieństwa i wiernych⁷². Jednym z głównych motywów wydania dekretu był aspekt pastoralny, mający na uwadze liczniejsze uczestnictwo wiernych. Reforma rozbudziła entuzjazm i zachwyt, co zostało wyrażone m.in. w czasopiśmie liturgicznych⁷³. Obrzędy dostosowane do warunków życiowych wzniciły u wiernych prawdziwego ducha chrześcijańskiego, gdyż odpowiadały na ich oczekiwania związane z uczestnictwem świadomym i czynnym⁷⁴. Po reformie liczba uczestników liturgii wzrosła zdecydowanie⁷⁵.

W 1955 r. Kongregacja wydaje dekret *Maxima Redemptionis nostrae mysteria*, który wprowadza na stałe nowe obrzędy liturgii Wielkiego Tygodnia⁷⁶. W 1956 r. ukazuje się nowy *Ordo*, zawierający tę liturgię⁷⁷. Według tego *Ordo* wierni w Wielki Czwartek uczestniczą wieczorem we mszy św. Wieczery Pańskiej, którą należy rozpocząć między godziną siedemnastą a dwudziestą. W czasie mszy może być umycie nóg dwunastu mężczyznom. Po mszy św. następuje uroczyste przeniesienie Najświętszego Sakramentu do kaplicy lub bocznego ołtarza. Po ceremoniach wierni mogą pozostać na adoracji.

W Wielki Piątek Męki i Śmierci Pańskiej nie ma mszy św., jest natomiast liturgia słowa, uroczysta modlitwa wiernych, adoracja Krzyża i Komunia święta. Liturgia ma być sprawowana około godziny piętnastej i nie później niż o godzinie osiemnastej. Do adoracji Krzyża podchodzi najpierw celebrans, duchowieństwo, służba liturgiczna, a po nich świeccy, najpierw mężczyźni, potem niewiasty. Po przyklęnięciu całuje się stopy Ukrzyżowanego. W trakcie adoracji Krzyża schola śpiewa improperia. W tym dniu w Polsce i kilku innych krajach jest możliwość adoracji Najświętszego Sakramentu w kaplicy Grobu Pańskiego.

Obrzędy Wigilii Paschalnej rozpoczynają się od poświęcenia nowego ognia, potem jest poświęcenie paschału, procesja i orędzie paschalne, czytania, litanie, poświęcenie wody chrzcielnej, odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych, dalsza część litanii, następnie jest odprawiana uroczysta msza św.

⁷⁰ S. M. Renata od Chrystusa: *Vivere cum Ecclesia*. T. 4. *Wielki Post*. Kraków 1949 s. 74.

⁷¹ AAS 43 (1951) s. 128–137.

⁷² S. Czerwik: *Liturgia Wigilii Paschalnej*, dz. cyt., s. 181 n.

⁷³ P. Sorci: *Cinquant'anni dalla restaurazione della Veglia Pasquale*. RiL 1–2 (2001) s. 39 nn.

⁷⁴ Tamże, s. 45.

⁷⁵ Tamże, s. 47 n.

⁷⁶ AAS 47 (1955) s. 838–847.

⁷⁷ *Ordo Hebdomadae Sanctae instauratus*. Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis 1956. Odświeżenie do Triduum zob. s. 66–141.

Nowe Obrzędy Triduum Paschalnego wymagały przygotowania i odpowiednich komentarzy, aby udział wiernych w liturgii mógł być świadomy i czynny. Pomocnymi okazały się tutaj tłumaczenia obrzędów na języki narodowe⁷⁸.

W 1957 roku Święta Kongregacja Obrzędów wydała *Ordinationes et declarationes circa Ordinem Hebdomadae Sanctae instauratum*, gdzie w przypadku Triduum dokonano pewnych modyfikacji dotyczących m.in. zakresu godzin sprawowania ceremonii liturgicznych⁷⁹. Msza św. Wieczery Pańskiej ma się rozpocząć między godziną szesnastą a dwudziestą pierwszą. W Wielki Piątek czynności liturgiczne mają się rozpocząć około godziny piętnastej. Z racji duszpasterskich można je rozpocząć w południe lub później; nie należy ich jednak rozpoczynać po godzinie dwudziestej pierwszej. Rozpoczęcie celebracji w pierwsze dwa dni Triduum duszpasterz powinien uzależnić od możliwości uczestnictwa wiernych, biorąc pod uwagę, kiedy większość kończy pracę. W Wigilię Wielkanocną ceremonie powinny rozpoczynać się o zmroku, po zachodzie słońca.

W Mszałe z 1970 r. dokonano niewielkich zmian w rubrykach i tekstach liturgicznych, np. w Wigilii Paschalnej wyraźnie wyszczególniono cztery części⁸⁰.

Niestety, po latach entuzjazmu, pierwotna gorliwość duszpasterzy przygasła i obniżyła się wrażliwość ludu na wymowę bogatej symboliki Triduum⁸¹. Wyloniła się potrzeba kolejnego „bodźca”, by tę sytuację poprawić. Dlatego Kongregacja Kultu Bożego wydaje w 1988 r. *List okólny*, w którym znalazło się wiele treści natury pastoralnej.

Do dobrego przeżywania Triduum Paschalnego przygotowuje już właściwe przeżycie Wielkiego Postu. Udział w liturgii może być owocny wówczas, gdy w głębi serca ludzkiego dokonuje się prawdziwe spotkanie z Bogiem⁸² i gdy przeżywa się to spotkanie w duchu otwartości, szczerości, pokory i miłości. Bóg działa na nas poprzez swoje słowo, przez ofiarę Eucharystyczną i dar Komunii św. Z kolei Jego hojność domaga się umiejętnego korzystania z tych darów i dziękowania za nie⁸³.

List okólny podkreśla, że w wielu częściach Kościoła katolickiego chrześcijanie cenią sobie obrzędy Triduum i uczestniczą w nich z prawdziwym pożytkiem duchowym⁸⁴. Ale są też kraje, gdzie duchowieństwo i wierni nie są dostatecznie przygotowani do zrozumienia roli misterium paschalnego jako centrum roku liturgicznego i życia chrześcijańskiego⁸⁵. Znaleźć można przypadki wspólnot parafialnych, w których obrzędy

⁷⁸ Por. F. Małaczyński: *Nowa liturgia Wielkiego Tygodnia*, Warszawa 1959.

⁷⁹ AAS 49 (1957) s. 93–95.

⁸⁰ *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum*. Editio typica. Libreria Editrice Vaticana 1970 s. 243–288.

⁸¹ Por. S. Czerwik: *Liturgia Wigilii Paschalnej*, dz. cyt., s. 182.

⁸² P. Kulbacki: *Uczestnictwo w liturgii*. W: S. Szczepaniec (red.): *Ceremoniał wspólnoty parafialnej*. Kraków 2002 s. 14.

⁸³ Tamże, s. 15–24.

⁸⁴ LO, nr 3.

⁸⁵ Tamże; por. H. J. Sobeczko: *Założenia teologiczno-pastoralne „Listu okólnego” Kongregacji Kultu Bożego „O przygotowaniu i obchodzeniu świąt paschalnych” (16 I 1988)*. „Studia Liturgiczno-Pastoralne” 2 (1994) s. 88 n.

Triduum są sprawowane niepoprawnie i bez zrozumienia ich symboliki⁸⁶. Trzeba więc, aby do celebracji przygotowali się najpierw duszpasterze, którzy z kolei w homiliach wielkopostnych i w czasie różnych nabożeństw będą przybliżać wiernym treści misterium paschalnego⁸⁷. Należy wiernych uświadomić, że życie chrześcijańskie jest od samego początku i ze swej natury paschalne i jest ono budowane oraz umacniane w czasie liturgii⁸⁸. *Największe misteria odkupienia ludzkiego Kościół obchodzi co roku od wieczornej mszy Wielkiego Czwartku Wieczery Pańskiej aż do Nieszporów Niedzieli Zmartwychwstania*⁸⁹. Przez długi czas wśród wiernych było przekonanie, że Triduum trwa do Wielkiej Soboty i jest ono przygotowaniem do drugiego Triduum, obejmującego świętowanie od niedzieli do wtorku włącznie⁹⁰. Należy zatem wiernym wyjaśnić zakres Triduum, jego znaczenie i porządek obrzędów oraz przygotować ich do czynnego i owocnego udziału⁹¹. Uczestnictwo będzie bardziej czynne, gdy wiernym udostępni się teksty aklamacji i śpiewów dla nich przeznaczonych.

Zgodnie ze starodawną tradycją zaleca się, by Godzina czytań i Jutrznia w Wielki Piątek i Wielką Sobotę były odmawiane z ludem⁹². Wypada też, aby różne wspólnoty czy to zakonne, czy świeckie uczestniczyły w liturgii Triduum razem z wiernymi parafii.

Wieczorem w Wielki Czwartek odprawia się mszę Wieczery Pańskiej. W tym dniu nie wolno odprawić mszy bez udziału ludu. W homilii należy pouczyć wiernych o misterium Eucharystii i kapłaństwa oraz o miłości bratniej⁹³. *List okólny* dopuszcza możliwość, za pozwoleniem Ordynariusza miejsca, drugiej mszy w kościołach i kaplicach, gdy wymagają tego względy duszpasterskie. W razie prawdziwej konieczności można dopuścić mszę w godzinach rannych, ale dla tych, którzy żadną miarą nie mogą uczestniczyć w Mszy wieczornej. Danie takiej szansy świadczy o wielkiej trosce Kościoła, by w tym dniu jak największa liczba wiernych mogła uczestniczyć w Eucharystii.

W *Liście* jest zachęta do umywania nóg wybranym mężczyznom, co oznacza postawę służebną i miłość Chrystusa. W czasie przygotowania darów można złożyć dary dla biednych, co wskazuje na powiązanie liturgii z konkretną sytuacją społeczną wiernych. Na pewno w tym dniu wielkim ubogaceniem przeżyć byłaby Komunia pod dwoma postaciami dla wszystkich komunikujących⁹⁴.

Wielki Piątek jest dniem obowiązującej pokuty w Kościele i w tym dniu należy zachować wstrzemięźliwość od pokarmów mięsnych i post. Udział wiernych w poran-

⁸⁶ Por. E. Mateja: *Przygotowanie wspólnoty parafialnej na przeżycie świąt paschalnych*. „Studia Liturgiczno-Pastoralne” 2 (1994) s. 109.

⁸⁷ LO, nr 12; por. E. Mateja, dz. cyt., s. 110.

⁸⁸ Cz. Krakowiak: *Świętowanie Triduum Paschalnego we wspólnotcie parafialnej*. „Liturgia Sacra” 1-2 (1995) s. 32 i 34.

⁸⁹ LO, nr 38.

⁹⁰ H. J. Sobeczko, dz. cyt., s. 98 n.

⁹¹ LO, nr 41.

⁹² Tamże, nr 40.

⁹³ Tamże, nr 45.

⁹⁴ J. Jędrzysek: *Święte Triduum Paschalne we wspólnotcie parafialnej*. Toruń 1996 s. 31.

nej Liturgii czytań i Jutrznii może stanowić dla nich okazję do pobożnego rozważania i kontemplowania męki, śmierci i pogrzebu Chrystusa⁹⁵.

Na rozpoczęcie liturgii na cześć Męki Pańskiej wierni stoją, a potem klękają i modlą się w ciszy. *List okólny* nie precyzuje, jaką treść ma mieć w tym momencie cicha modlitwa. Można by tu zasugerować cichą prośbę o miłosierdzie i przebaczenie dla siebie i całego świata⁹⁶. Ponadto należałoby w tym momencie przybrać wewnętrzną postawę uniżenia, smutku i bólu⁹⁷.

Czytania mówią o cierpieniu Zbawiciela. Należy ich słuchać w duchu pokory i wiary. Po homilii *można wezwać wiernych, aby przez krótki czas oddali się medytacji*⁹⁸. Co ma być treścią medytacji? Można tu zachęcić do odniesienia treści usłyszanych słów do swojego życia; do zastanowienia się nad własnymi cierpieniami i nad łączeniem ich z cierpieniami Chrystusa.

W czasie Modlitwy powszechnej, która ma uroczystą formę i obejmuje sprawy Kościoła i świata, wierni mają być świadomi wypełniania swojej misji wspólnego kapłaństwa.

Podczas odstawiania krzyża uwaga wiernych ma spoczywać na ukrzyżowanym Zbawicielu. Powinni oni śpiewać odpowiedzi i za każdym razem klękać na dwa kolana. Dobrze będzie, gdy wszyscy zgromadzeni będą mieć możliwość ucałowania stóp Chrystusa. Gest ten może oznaczać naszą cześć, szacunek i wdzięczność Chrystusowi za miłość i przebaczenie, które nam okazał z wysokości krzyża⁹⁹. W czasie adoracji wykonuje się śpiewy, których teksty powinny być dostępne dla wszystkich. Gdy adoracja dobiegnie końca, następuje Komunia święta, po niej zaś w Polsce jest procesja do Grobu Pańskiego i możliwość adoracji Najświętszego Sakramentu. Należy też udostępnić ludowi krzyż do adorowania i całowania.

W Wielką Sobotę zaleca się, by wierni wzięli udział w Godzinie czytań i Jutrznii lub w nabożeństwie odpowiadającym misterium tego dnia. W Polsce jest to również dzień adoracji Najświętszego Sakramentu przy Grobie Pańskim.

Obrzędy Wigilii Paschalnej mają odbywać się w nocy. Do nocnej celebracji trzeba parafian przekonać i wychować¹⁰⁰. Liturgia Wigilii jest długa i dlatego wierni powinni być przygotowani na dłuższy pobyt w kościele. W tę noc czuwają, przeżywając zmartwychwstanie Chrystusa i oczekując na powtórne Jego przyjście¹⁰¹. Jest to noc radości i nadziei na życie wieczne z Chrystusem. Liturgia tej nocy rozpoczyna się przy ognisku, którego płomień powinien być wielki¹⁰². W wielu parafiach jest zwyczaj, że tylko część wiernych bierze bezpośrednio udział w poświęceniu ognia i przy-

⁹⁵ LO, nr 40 i 62.

⁹⁶ S. Lech: *Święte Triduum Paschalne. Komentarze liturgiczne*. „Liturgia Sacra” 1–2 (1995) s. 83 n.

⁹⁷ Por. LO, nr 65.

⁹⁸ Tamże, nr 66.

⁹⁹ Por. S. Lech, dz. cyt., s. 85.

¹⁰⁰ H. J. Sobieczko, dz. cyt., s. 102; E. Mateja, dz. cyt., s. 114.

¹⁰¹ J. Jędrzysek, dz. cyt., s. 47 n.

¹⁰² LO, nr 82.

nej Liturgii czytań i Jutrzni może stanowić dla nich okazję do pobożnego rozważania i kontemplowania męki, śmierci i pogrzebu Chrystusa⁹⁵.

Na rozpoczęcie liturgii na cześć Męki Pańskiej wierni stoją, a potem klękają i modlą się w ciszy. *List okólny* nie precyzuje, jaką treść ma mieć w tym momencie cicha modlitwa. Można by tu zasugerować cichą prośbę o miłosierdzie i przebaczenie dla siebie i całego świata⁹⁶. Ponadto należałoby w tym momencie przybrać wewnętrzną postawę uniżenia, smutku i bólu⁹⁷.

Czytania mówią o cierpieniu Zbawiciela. Należy ich słuchać w duchu pokory i wiary. Po homilii *można wezwać wiernych, aby przez krótki czas oddali się medytacji*⁹⁸. Co ma być treścią medytacji? Można tu zachęcić do odniesienia treści usłyszanych słów do swojego życia; do zastanowienia się nad własnymi cierpieniami i nad łączeniem ich z cierpieniami Chrystusa.

W czasie Modlitwy powszechnej, która ma uroczystą formę i obejmuje sprawy Kościoła i świata, wierni mają być świadomi wypełniania swojej misji wspólnego kapłaństwa.

Podczas odstawiania krzyża uwaga wiernych ma spoczywać na ukrzyżowanym Zbawicielu. Powinni oni śpiewać odpowiedzi i za każdym razem klękać na dwa kolana. Dobrze będzie, gdy wszyscy zgromadzeni będą mieć możliwość ucałowania stóp Chrystusa. Gest ten może oznaczać naszą cześć, szacunek i wdzięczność Chrystusowi za miłość i przebaczenie, które nam okazał z wysokości krzyża⁹⁹. W czasie adoracji wykonuje się śpiewy, których teksty powinny być dostępne dla wszystkich. Gdy adoracja dobiegnie końca, następuje Komunia święta, po niej zaś w Polsce jest procesja do Grobu Pańskiego i możliwość adoracji Najświętszego Sakramentu. Należy też udostępnić ludowi krzyż do adorowania i całowania.

W Wielką Sobotę zaleca się, by wierni wzięli udział w Godzinie czytań i Jutrzni lub w nabożeństwie odpowiadającym misterium tego dnia. W Polsce jest to również dzień adoracji Najświętszego Sakramentu przy Grobie Pańskim.

Obrzędy Wigilii Paschalnej mają odbywać się w nocy. Do nocnej celebracji trzeba parafian przekonać i wychować¹⁰⁰. Liturgia Wigilii jest długa i dlatego wierni powinni być przygotowani na dłuższy pobyt w kościele. W tę noc czuwają, przeżywając zmartwychwstanie Chrystusa i oczekując na powtórne Jego przyjście¹⁰¹. Jest to noc radości i nadziei na życie wieczne z Chrystusem. Liturgia tej nocy rozpoczyna się przy ognisku, którego płomień powinien być wielki¹⁰². W wielu parafiach jest zwyczaj, że tylko część wiernych bierze bezpośrednio udział w poświęceniu ognia i przy-

⁹⁵ LO, nr 40 i 62.

⁹⁶ S. Lech: *Święte Triduum Paschalne. Komentarze liturgiczne*. „Liturgia Sacra” 1–2 (1995) s. 83 n.

⁹⁷ Por. LO, nr 65.

⁹⁸ Tamże, nr 66.

⁹⁹ Por. S. Lech, dz. cyt., s. 85.

¹⁰⁰ H. J. Sobieczko, dz. cyt., s. 102; E. Mateja, dz. cyt., s. 114.

¹⁰¹ J. Jędrzysek, dz. cyt., s. 47 n.

¹⁰² LO, nr 82.

nictwo wiernych, popierać udział grup specjalnych w liturgii sprawowanej dla parafian. Duszpasterze powinni zgłębiać teksty i obrzędy, by później je przybliżyć wiernym w katechezach¹⁰⁹.

* * *

Święte Triduum Paschalne Męki i Zmartwychwstania Chrystusa jest szczytem roku liturgicznego i stąd rodzi się wymaganie, by w jego celebracji uczestniczyła jak największa liczba wiernych. Są to dni, które dostarczają najgłębszych przeżyć misterium zbawczych i równocześnie są one związane ze szczególnym obdarowywaniem przez Boga licznymi łaskami. Wszyscy uczestnicy liturgii powinni być wcześniej do niej przygotowani pod względem praktycznym, jak i duchowym.

Na przestrzeni wieków uczestnictwo w obchodzeniu najważniejszych wydarzeń zbawczych było bardzo zróżnicowane. Obecnie wskazania dotyczące uczestnictwa wiernych w liturgii Triduum są dobrze opracowane. Gorzej nieco wygląda sprawa od strony praktycznej. Jest jeszcze wiele do zrobienia na polu wierności przepisom liturgicznym i w sferze duszpasterskiej.

¹⁰⁹ Tamże, nr 92-96.